

נאמר של נייר

ספר הדימויות של היהודים ★ התופת המגוחך

של פרופסור אלקין ★ יוסי שטרן בן שישים ★

הזנב השמן של המתרגמת ★ לשמוע את אמריקה שרה ★

מקור

כעץ השדה

הסופר פנחס שדה הפך בדרכו היחודית, אחד ממעצבי התרבות הישראלית, כדור שאחרי ילחמת העצמאות. בדרכו האישית, יוצאת יופו, שהחלה ברומא והוויי החיים כמשל, א יצק את הבסיס ליצירה ספרותית אישית ומינה, שבעדה ניתן לבחון את המהלך היסטורי.

כבוד שבראשית דרכו הספרותית של שדה יכלבו להם כל עישיני-הבר השוטמים של ספרות הפלמ"ח, הרי שבמאזן הומן היסטורי, מאז חיים כמשל, דרך של מצבו של האדם, מות בימלך, הנסיעה וסיפרי-שיריו, עומדת יצירתו על שדה כאחד מקני-המירה הערכיים ביותר, לאורם נבנת היצירה הישראלית.

במתכוון או שלא במתכוון, החל שדה בשנים אחרונות במיפעל תרבותי סדרתי-קדימ, חישית שורשי המיתוסים התרבותיים של יהדות, את מיפעלו עושה שדה בלא הכרות מרניות ובלא כל תמיכה מימסרית.

מיפעל זה החל לפני פחות משנתיים, כאשר ירסס פינחס שדה את תיקון-הלב — קובץ של גדות וסיפורים מאת ר' נחמן מברסלב, זריה האשית מסעו של שדה אל תוך עולם מיתי של שורשי התרבות היהודית בגלותה, כל כל משתמע מכך.

באחרונה ראה-אור סיפרו של שדה ספר דימויות של היהודים, קובץ בן 274 עמודים של סיפורים יהודיים, במהלך הכנתו של קובץ זה עבר שדה על יותר מ-2000 טקסטים — עבודת-נמלים שהעמידה אותו במעלה אחת עם מיי ברדיצ'בסקי, ור"נ ביאליק, אשר עסקו אתם בקיבוץ ניחור-ישראל באות.

סיפורי-העצם שאותם כינס שדה, הם בעלי איכות הספרותיות מן המעלה הראשונה. סיפורים

פינחס שדה — ספר דימויות היהודים; הוצאת שוקן, 420 עמודים (כריכה קשה — גבנית אלבומית).

אלה, שמקורותיהם מתוך תרבות יהודי אשכנז ותרבות יהודי המזרח, מהווים יחדיו את הבסיס המשותף לתרבות המשותפת, הנוצרת כיום בישראל. יש בו סיפורים היכולים להתמודד בכל יצירה ספרותית של תרבות המערב, כמו סיפורי היינריך פון קלייסט והאחים גרים, ושאר המיתוסים הספרותיים של אירופה.

חידק הסיפור העממי דבק כשרה — אם לצטט את אחרי-הדבר המרתקת, שאותה הביא כסופו של הקובץ — ביום שרב, מלפני 20 שנה, בכית-קפה חיפאי, שבו שמע סיפורים על דוקטור הרצל, סיפור זה, שאותו רשם, ניתב אותו לאותה דרך ברובה של שקיעה במקורות. באחרית הדבר שלו ממשיך שדה את סיפור-העם לאלי האולימפוס, שאחרי שבאה הנצרות והדחתם, נדרו אל פינות נשכחות כירכת-הנבל והסתירו את תיפארתם תחת בלואי-סחבות. כאלה הם סיפורי-העם שאותם קיבוץ שדה — אלי אולימפוס, מכוסים בבלואי-סחבות, שמגיפות וחלפות של ספרות-מורנית הדיחו אותם לפינות נשכחות.

כפרק העשירי של אחרי-הדבר שלו מביא פנחס שדה את המימד האיש של שיר העוסק בגברת, שאותה הכיר גם כותב שורות אלה. הגברת התאבדה בירושלים (אך לורלי אינה יראה עוד. / לורלי כבר מתה. היא פרחת / מראש מיגדל בירושלים / 15.6.79..."). כמאמר שירו של שדה, הייתי ממליץ למלחין של שדה להלחין את השיר, בשל היותו בעל נופך של סיפורים, המקיף עולם ומלואו.

ספר הדימויות של היהודים הצליח לאסוף את הקצפת הספרותית של הסיפור-העממי היהודי, על קהילותיו השונות, מצויים בו סיפורים מכוריסתאן, מארוקו, תוניסיה ומיורח-אירופה. בפרק המקורות מביא פנחס שדה את מגוון המקורות וההקשרים השונים לסיפורים אלה, המעידים על הרקע התרבותי המשותף של היהודים ודימויותיהם, בגלות השונות.

ניתן למצוא בספר את סיפור האיש בעל שני הראשים, את שלמה ואשמדאי, את סיפור הצורך ושתי נשותיו, את לילית והעשב, את סיפור האברך שביקש ללמוד חוכמת הכישוף, את האפיפור והיהודי, את רשי והאביר גוטפריד איש בויון, את הגולם

מפראג, את מחזיונותיו של יעקב פראנק ועוד יותר ממאתיים סיפורים. כולם יחדיו יוצרים חווית קריאה ששנים לא היתה בסיפורת העברית. לשם המחשה נביא את הסיפור אלחנן האפיפור, שיעיד על שאר סיפורי-העם.

„בעיר אחת ושמה מגנצא חי היה רב, רבי שמעון הגדול שמו. והיה האיש נצר מבית דוד. והיה לו בן קטן ושמו אלחנן, ונגנב ממנו הבן, ובשגל עשוהו גנביו כומר, ולבסוף עלה לגדולה עד שנעשה אפיפור.“

סופר שדה על אפיפור יהודי

היה חוכמתו רבה, והיו נזהרים אליו מלכים ודוכסים לעיאל עצה ממנו. והיה נותן לכל אחד ואחד עצה לפי חוכמתו. וכיוון שראה כי רבים שואלים עצה ממנו ואין אחד מהם שיהיה מקרוביו או ממישפחתו, קרא להגמוניו שמיונרו להיות אפיפור ואמר להם: מה זה שכול העולם באים אלי לקבל עצה ממני, ואין שום אחד מהם אומר לי שהוא אבי או אמו או

קרוב מישפחתי. וכי מן האבן נולדתי, שאין לי שום קרוב בעולם? ודעו נא, שאם לא תגידו לי, כי אז אהרוג את בולכם. אמרו לו: אדוננו, הראל וגזרת עלנו להגיד לך, אזי נגיד לך כי יהודי היית, ונגנב כשהיית נער קטן, ומן השמים נגזרה עליך גדולה זו, שבאים אליך רוב מלכי האדמה ושואלים ממך עצה ונראה להם שאתה במקום ישוע הנוצרי, ואותו בדאדם שבאת ממנו, בגרמניה הוא גר ושמו ר' שמעון הגדול. אמר להם: הביאוהו אלי. שלחו גדולי רומא אל ר' שמעון הגדול בגרמניה שיבוא אל האפיפור ביום שקבעו לו. והיה ר' שמעון הגדול נרתע מאוד, כי היה רוא מלפני עלילה, כי למה שלח אחריו האפיפור? לבסוף חזק רוחו וביא אל האפיפור, ובשראה אותו האפיפור קרא אותו אל החדר, וראה שהוא נרתע בפניו. אמר לו: אל תירא, רק אמר לי את האמת על מה שאשאלך. אמר לו ר' שמעון: הן. אמר לו האפיפור: במה בניס יש לך? נקב ר' שמעון בשם כל בניו ובנותיו שהיו לו עתה. אמר לו האפיפור: עוד היה לך בן אחר. שתק ר' שמעון שהיה ירא שמה יאמר לו להביאו לפניו. אמר לו האפיפור: למה אתה שותק? אמר לי את האמת. אמר לו ר' שמעון: אדוננו, בן אחד היה לי ונגנב ממני כשהיח נער קטן, ואיני יודע איה הוא, אם הוא חי או מת. אמר לו האפיפור: זוכר אתה מה סימנים היו בגופו? אמר לו: סימנים אלו ואלו היו לו על גבו ועל ידו. אז הבין האפיפור שהוא בנה, כי היו אותם הסימנים עליו. אמר לו: אבי, אבי, אני הוא בנך, הרי עלי הסימנים שאמרת.

נבהל רבי שמעון הגדול ולא היה יכול לענות אותו דבר, אז הפשיט האפיפור את בגדיו מעליו והראה לו הסימנים ואמר: אבי, אבי, מה אעשה שאהיה בן עולמך-בא? אמר לו אביו: חיללת שם הקדוש-ברוך-הוא ברבים — קרש אותו ברבים. מיד מיהר האפיפור בעצמו ועלה לראש המיגדל וקרא: שימעו בולכם! עוד עתה לא רציתי לגלות לכם, אך עתה אני מגלה לכם כי אין ממשות בישוע הנוצרי, כי נולד מן האשה כאחד האדם, ולכן אין תיקוה לאחריכם שאתם מאמינים בו. אמרו ההגמונים הגדולים: אין זאת אלא שנשתתה. אמר להם: אתם סבורים שרדה שטות נכנסה בך? חי נפשי כי רוח אלוהים בו, ואתם שוטים.

„התייעצו ההגמונים להורגו, ובשראה כך קפץ מן המיגדל לארץ, כי אמר: חלילה שיהרגוני אותם שטאים, וכששמע אביו, ר' שמעון הגדול, שקירש בנו את השם, נתן שבח והודיה וקבע על שם בנו סיוט ליום שני של ראשי-השנה, מלך אמון מאמרך, וכתוב בו שם בני: אל הנן נחלתו בנעם. כי היה שמו אלחנן.“

ספר הדימויות של היהודים מצליח לקבץ את לב החוויה הדימוית של היהודים, לדרויותם ולגלויותיהם. סיפרו של שדה עשוי לפרוש לעיניהם של דור ילידי הארץ — דור שהוא בור ונבער מהכנת שורשיו — את קצה הקצה של אותה תרבות מפוארת.

תרגום שיעמום אינטלקטואלי

יש ספרים, אשר למרות שהם מהלכים עליך שיעמום מחריד, אומרים עליהם שהם הספרות כמיטבה. כזה היא סיפרו של פרופסור סטנלי אלקין הקץ החי, ספר שטיימס ליטרארי ספלמנט כתב עליו, לדברי מו"לו: „זה ספר

סטנלי אלקין — הקץ החי; עברית: רות בונדי; הוצאת זמורה ביתן, 111 עמודים (כריכה קשה).

אדם מחוץ לכל המישבצות

כולל הקדשה של יעל רייך, ששטרן היה במשך תקופת-מה חברו.

אחרי שסובבתי בתערוכה 'ישבתי עם שטרן בקפה של בית-האמנים, הוא סיפר לי על חייו ועל יסורי נפשו, על משבריו ועל התגברותו, על השוני שלו מהאחרים, ואת תחושתו שהוא אחד מהם. הוא דיבר על כנענות, על ערכים ועל יהודים. הוא סיפר לי על חברו הערבי, הנהוג לכוף בימי החורף ולברוק אם השגל אינו ממוטט את ביתו.

במשך 20 שנה עקבתי אחרי יוסי שטרן מרחוק. אין לי ספק, שבעוד 20 שנה יבוא חוקר-אמנות כלשהו, שייסד במיסגרת של עבודה אקדמית מישבצת מיוחדת באמנות ובתרבות הישראליות, מישבצת שעליה יהיה רשום: יוסי שטרן.

צייר שטרן עומק בלי חברותו

אבל בינתיים, יוסי שטרן הוא אדם מחוץ לכל המישבצות. למרות שהעומק האיש שלו עשוי לכסת על הרדידות של הציתריסר אמנים חלולים, שעבודותיהם מכסות קירות של מוסיאונים, נבדידותו עשוי שטרן לכסת חברותו של אמנים רבים.

לפני שכתבתי את הקטע הזה, אמרו לי שאנשים עשויים לחשוב מחשבות לאינכות עליו, אבל אילו לא הייתי כותב את הקטע הזה, היו באות לי מחשבות לאינכות על עצמי. שרדי יוסי שטרן הוא חלק מהחוויה הישראלית, ומותר לאחד שאינו נמנה עם בנימינו לכתוב עליו דברים טובים.